

Racisme institucional



Priscila Rezende (Belo Horizonte, 1985)

Laços, 2010. Performance. Foto: Luiza Palhares

Cortesia de l'artista.

<http://priscilarezendeart.com/projects/lacos-2010/>

A *Laços*, Priscila Rezende aborda la violència simbòlica i material inscrita en els cossos racialitzats sota el racisme estructural. A través d'un dispositiu d'amarratge —catorze joies subjectades a la seva pell i connectades a l'espai mitjançant llaços i tensions físiques—, l'artista representa la condició d'un cos històricament lligat a estereotips, expectatives i rols socials construïts des de la colonialitat. L'acte de trencar aquests llaços materialitza una resistència a la lògica que mercantilitza, classifica i explota els cossos negres, especialment els feminitzats.

Contextualització

El **racisme institucional** és la força fonamental del racisme estructural i, en aquest sentit, **institueix el poder del racisme** en totes les seves formes.

Aquest terme es va encunyar en el context nord-americà de les lluites pels drets civils de la població afroamericana als Estats Units durant els anys seixanta, i es va divulgar a partir del llibre *Black Power: The Politics of Liberation in America* (Carmichael i Hamilton, 1967). Els seus autors van utilitzar l'expressió **racisme institucional** per referir-se als **ordenaments legals** i a les **pautes de conducta** inserides en les dinàmiques institucionals o socials estructurades mitjançant les quals les persones blanques oprimien les persones negres.

Allò especialment innovador i útil de la seva proposta radicava en el **desplaçament del focus** des de les causes humanes del racisme —que fins aleshores s'explicava com una qüestió de consciència i conducta personal— cap a una comprensió que el situava com una **matriu de funcionament social, estructural i sistèmic**, independent de les intencions i de la consciència dels actors.

En aquest sentit, els autors van subratllar el **caràcter més subtil, ocult o fins i tot invisible** del racisme institucional, atès que no requeria l'esment explícit de categories racials per funcionar. Aquesta qualitat contribuïa al fet que es desplegués de manera més efectiva i, alhora, que passés desapercebut o fos menys qüestionat pels sectors dominants de la societat.



«El racisme institucional és menys explícit, molt més subtil i menys identificable en termes d'individus concrets que cometen els actes, ja que s'origina en el funcionament de les forces consagrades i respectades de la societat i, per tant, rep molta menys condemna pública que el primer tipus».
(Carmichael i Hamilton, 1967, p. 10)

Així, el **racisme institucional** es manifesta a través d'un entramat de **polítiques, normes i procediments** que, en estar incorporats al funcionament de les institucions, afecten de manera desproporcionada persones i col·lectius racialitzats. Aquestes dinàmiques estructurals dificulten l'accés en condicions d'igualtat a **drets, recursos i oportunitats** mitjançant lleis, reglaments, decisions administratives, assignacions pressupostàries o mecanismes d'accés. A més, aquest tipus de racisme s'expressa en les **pràctiques concretes** dels agents institucionals, ja sigui en els seus discursos, en l'exercici de les seves funcions o en les seves actuacions quotidianes (Aguilar i Buraschi, 2021; Buraschi i Aguilar, 2017).

Per tot això, es considera que el **racisme institucional** és una forma d'exclusió **legal, burocratitzada i tecnocràtica**, sovint «democràticament» decidida en processos de decisió polítics i administratius. En conseqüència, el seu desmantellament implica un **conflicte amb les institucions** de l'Estat, ja que és aquest qui posa els mitjans, els mecanismes i les eines per a l'**estructuració racial** de la societat.

Exemples

- Lleis, normes, mesures, regulacions i procediments burocràtics que **produeixen desigualtat i limiten els drets socials, polítics, econòmics i culturals** de les persones migrants.
- **Discursos públics** de responsables polítics i representants institucionals que legitimen el rebuig a les persones migrants o racialitzades.
- **Polítiques públiques** amb efectes discriminatoris, directes o indirectes, en diferents àmbits. S'hi inclouen tant les polítiques migratòries de l'Estat com les polítiques socials d'educació, salut, ocupació, serveis socials, habitatge, etc.
- Accions —i també inaccions— amb efectes discriminatoris exercides per persones que representen i treballen a les institucions. S'hi inclouen les conductes discriminatòries del **funcionariat** i d'altres empleats públics que representen la llei i l'Estat (policia, jutges, professorat, professionals del treball social, etc.); del personal d'entitats civils (ONG, fundacions, etc.) que presten serveis públics (centres de menors, centres d'acollida de diferents tipus, etc.); i del personal que pren decisions o gestiona entitats d'interès públic.
- **Programes d'integració social** que, de manera explícita o implícita, reproduïen models **paternalistes, assimilacionistes o etnocèntrics**, sigui pel seu disseny o enfocament, o per la manera com s'implementen a través de les pràctiques professionals (salut, educació, serveis socials, ocupació, etc.).

Activitat

Explorant el racisme institucional a l'escola

Objectius

- Comprendre què és el **racisme institucional** i com es manifesta.
- Identificar formes de **racisme institucional** en l'àmbit educatiu.
- Desenvolupar una **mirada crítica** sobre la desigualtat estructural a partir del racisme institucional a l'escola.

Introducció breu sobre el racisme institucional

Idees principals

- No tot el racisme es manifesta mitjançant insults o agressions.
- De vegades, el racisme és present en les normes, les decisions o les maneres de funcionar de les institucions, com ara l'escola, que fan que algunes persones ho tinguin més difícil o més fàcil que d'altres, encara que no s'expressi de manera explícita.

En primer lloc, es pregunta a l'alumnat si se'ls acudeixen exemples i s'anoten a la pissarra —física o digital—. Es poden afegir exemples addicionals o utilitzar el vídeo que apareix a l'apartat de recursos com a «disparador» de la conversa grupal.

Alguns temes que apareixen al vídeo

- Manca de representació de continguts i de fonts diverses als llibres de text.
- Blanquejament de la historiografia del racisme (esclavitud naturalitzada; beneficis del comerç esclavista presentats com a naturals o positius, etc.).
- Càstigs o sancions més freqüents a l'alumnat migrant o racialitzat.
- Dificultats en l'accés a suports escolars o extraescolars.
- Diferències en les expectatives del professorat segons l'origen de l'alumnat i els criteris d'orientació educativa.

Alguns temes que no apareixen al vídeo, però que es poden afegir (utilitzant els recursos com a font d'informació)

- Qualificació de centres com a «centres d'alta complexitat», metàfora usada per referir-se a centres educatius que concentren una proporció més alta d'alumnat de classes populars i racialitzades.
- Distribució dels centres per zones urbanes: atesa la **racialització de la distribució urbanística**, es generen les anomenades «escoles gueto», terme utilitzat per descriure centres amb alumnat exclusivament racialitzat, a diferència dels centres que aglutinen infàncies de classes altes o adinerades, majoritàriament blanques.
- Protocols de prevenció de l'extremisme violent que convoquen el professorat a vigilar la infància de tradició musulmana, en particular.

És molt probable que apareguin exemples relacionats amb el tracte diferenciat del professorat. És important que qui dirigeixi l'activitat permeti que aquest espai serveixi per qüestionar actituds i pràctiques docents i no posi en dubte allò que s'expressa, per molt inversemblant que li pugui semblar. Es tracta de dialogar amb el que es diu a l'aula i de facilitar eines perquè l'alumnat desenvolupi la seva capacitat d'anàlisi.

Treball en grups – Cas fictici: «L'aula de 4t B»

A partir dels temes o situacions esmentats anteriorment, es reparteix a cada grup un cas breu.

Cada grup analitza el cas i respon les preguntes següents:

- Quines situacions apareixen que podrien ser exemples de **racisme institucional**?
- A qui afecten més i per què?
- Què podrien fer l'alumnat, el professorat o el centre educatiu per canviar-ho? (Es poden teatralitzar les situacions a l'aula mitjançant la distribució de rols.)

Posada en comú

Cada grup exposa breument la seva anàlisi.

El personal docent recull les formes de racisme institucional identificades.

S'anima el debat:

- Us resulten familiars situacions semblants?
- Heu viscut alguna experiència similar?

Recursos

Material audiovisual

- Càpsula de vídeo: *Parlem de racisme a les escoles*



La càpsula de vídeo «[Parlem de racisme a les escoles](#)» és un producte del Centre de Recursos en Drets Humans. Cinc joves expliquen les seves vivències a l'escola amb el professorat i l'alumnat. La **inacció dels equips docents** davant situacions de racisme, la manca de **professorat racialitzat** o la presència d'un **currículum ocult** són alguns dels temes que s'hi aborden.

Lectures i articles

- Material del projecte: *Benvingudes a l'escola... Intercultural? Com podem arribar a crear un sistema educatiu veritablement intercultural?*
En el marc d'un procés de dos anys dut a terme pel **Colectiu Antiracista AICE**, un grup de cinc joves amb bagatges migratoris diversos, escolaritzats en el sistema educatiu català, va elaborar una sèrie de materials per treballar l'antiracisme a les escoles. Amb la voluntat d'**indagar i qüestionar** l'educació intercultural, es va crear aquest col·lectiu, centrat en les seves experiències i debats entorn dels reptes i les possibilitats d'assolir una educació veritablement intercultural en el sistema educatiu.
 - Fanzine: https://ajuntament.barcelona.cat/bcnacciointercultural/sites/default/files/documentos/fanzine_interculturalitat.pdf
 - Decàleg per a professionals: <https://media-edg.barcelona.cat/wp-content/uploads/2022/12/01181258/Decaleg-Nuevo-doble.pdf>
 - Guia per a la presentació del fanzine «BENVINGUDES A L'ESCOLA... INTERCULTURAL?»: <https://media-edg.barcelona.cat/wp-content/uploads/2022/12/01181253/GUIA-PRESENTACIO%CC%81-FANZINE.pdf>
- Revista en línia: *La Disruptiva* és una revista digital sobre educació, antiracisme i pedagogies crítiques impulsada i autogestionada per la **Colectiva Antiracista AICE**. <https://ladisruptiva.cat/index-2/>

- Informe: Amazian, S. (2021). *Islamofobia institucional y securitización*. SOS Racismo Catalunya.

L'objectiu d'aquest informe és proporcionar una anàlisi crítica de l'impacte de la securització en la vida de les persones musulmanes com a resultat de les mesures de prevenció de la radicalització i de lluita contra el terrorisme en el context espanyol.

Es pot trobar informació relativa a la implementació de **protocols de prevenció a escoles i serveis socials** a partir de la pàgina 59 de l'informe:

https://www.sosracisme.org/wp-content/uploads/2021/07/InformeIslamofobia_01072021_INTERACTIVO_CAST_.pdf (disponible en espanyol)

Referencias

Aguilar-Idáñez, M. [María] i Buraschi, D. [Daniel]. (2021). *Racismo institucional: ¿De qué estamos hablando?* <https://theconversation.com/racismo-institucional-de-que-estamos-hablando-157152>

Buraschi, D. [Daniel] i Aguilar-Idáñez, M. [María]. (2017). Herramientas conceptuales para un antirracismo crítico-transformador. *Tabula Rasa*, (26), 171–191. <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=39652540009>

Carmichael, S. [Stokely] i Hamilton, C. V. [Charles Vernon]. (1967). *Poder negro*. Siglo XXI Editores.